

KRAJKÓ ANDRÁS
HARCOK ADY IRODALMI ÖRÖKSÉGÉÉRT

SZEGED
1977

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
(SECTIO PHILOLOGICA)

Nyelv és irodalom I. 1955.

Nyelv és irodalom II. 1956.

Irodalom I. 1958.

Irodalom II. 1959.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus I. (1960—1961). 1961.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus II. 1962.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus III. 1963.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus IV. 1964.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus V. 1965.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VI. 1966.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VII. 1967.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VIII. 1968.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus IX. 1969.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus X—XI. 1971.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XII. 1972.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIII. 1973.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIII. Supplementum I.

1973. Csukás István: Jókai és a nemzetiségek.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIII. Supplementum II.

1973. Даниел Яоч: Вопросы содержания и формы в теории литературы Г. В. Плеханова

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIV. 1976.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XV. 1977.

HARCOK ADY IRODALMI ÖRÖKSÉGÉÉRT

Irodalmunk újabb korszakaiban alig ismerünk olyan csendes időszakokat, amikor az új gondolatokat adó és új formavilágot teremtő költői, írói életművek, vagy irányzatok körül, széles hullámveréseket kavarva, ne lángoltak volna fel heves viták, vagy csatározások. Velük az irodalomtörténetírásunk külön nem igen foglalkozott. Pedig megérdemelnék az utókor nagyobb figyelmét, mert ezek nemcsak periférikus, esetleg rossz emlékeket idéző kísérő jelenségei a literatúrának, hanem az irodalmi élet befolyásolói, sőt a kor izlésének, művészettudatának, közgondolkodásának alakítói és egyben kifejezői voltak.

Ez még akkor is jellemző volt, ha ezekben a vitákban gyakran személyi indulatok; ma már senkit sem érdeklő "ügyek", vagy intimitások is felszínre kerültek, mert mögöttük, mélyükön így is az egyetlen tulmutató, közösséget foglalkoztató művészeti, társadalmi, ideológiai kérdések feszültek. Egyben ez a magyarázata annak is, hogy nálunk az irodalmi polémiák, még ha szelid mederben is indulhattak, nem maradtak meg az irodalom szféráiban, hanem ezeken átcsaptak, és a hullámveréseik felborzolták az adott kor egész szellemi életét.

Nyilván sok oka van annak, hogy irodalmunk egy-egy ilyen víta csúcsán vált igazán közüggé. De bizonyára köztük van az is, hogy literatúránk évszázadok óta igen erőteljes jelzője, hordozója és kifejezője volt az állásfoglalásra készítő nemzeti és társadalmi gondoknak s harcoknak. Voltak korszakaink, amikor ez a közéleti jelleg különösen erős és meghatározó volt. Ilyenkor az irodalom körüli viták is szenvedélyesebben izzottak fel, és valóban feltöltődtek az adott

kor nyugtalanító jelenségeivel.

Mindez jellemzője volt az Ady körüli háboruságnak is, amely a huszadik század hajnalán, a modern magyar irodalom térhódításával kezdődött és meg-megújulva csaknem napjaink-ig tartott. Feltűnő, hogy ezeknek a vitáknak milyen sok hasonlósága volt a megelőző korok vitáival. A polémiák ekkor is az irodalom jegyében indultak, de végül már alig volt irodalmi jellegük.

Igy szélesedett a századforduló utáni magyar szellemi élet haladó erőinek nagy harcává a *HOLNAP*-vita; a féltékenységen és meg nem értésen tul kapott társadalmi, politikai töltést a *NÉPSZAVA*-vita; vagy a háboru idején, több és vesélyesebb lett a lejárató intrikánál *RAKOSI JENŐ* Ady-ellenes támadása. Ezekben a vitákban újraéledtek pl. az annak idején Petőfit ostromozó fölényes és elvakult indulatok. Még a terminológiák és a felsorakoztatott támadó vádak is csaknem azonosak voltak. Mégis, - e közös vonásokkal együtt is-, az Ady körüli háboruság, mind méreteit és intenzitását, mind tartalmát és a szellemi életben betöltött centrális szerepét tekintve, páratlan jelenség volt a magyar irodalomban.

Közel félévszázadon át az irodalmi élet harcainak többnyire Ady volt a tengelye. Ez időben alig volt egyetlen jelentősebb vita, amelynek ne ő került volna a középpontjába. Történetüket pusztán a hatalmas terjedelmű és sok szempontu anyag miatt sem lehet egy tömbben áttekinteni. De nem lehet azért sem, mert közben a körülmények, a feltételek változásával átalakult a kor politikai, ideológiai áramlataihoz erősen kötődő viták célja, jellege, tartalma is.

Főleg az utóbbit megfontolva célszerű a viták történetében a következő két szakaszt megkülönböztetni. Az egyik 1919-ig terjedően, amelyet "Ady-körüli háboruságnak" nevezhetünk; a másik a költő halála utáni időszak, amikor változott körülmények között és változott célokkal továbbgyűrűznek a polémiák, sőt újabbak keletkeznek. Látványos fordulatok még ezután is jönnek a viták menetében, de a lényegük válto-

zatlan marad. Állandósul az alapkérdés, ti. az, hogy "kié Ady?" illetve, ki, mit vállal, vagy mit utasít el a nagy ivű, sokirányba mutató életműből. Még pontosabban, kik, hogyan és milyen társadalmi, -ritkábban irodalmi-célok erősítésére, igazolására igyekeznek felhasználni a költőt. Tehát 1919 után Ady irodalmi örökségért folyik a küzdelem.

Egy-egy fontos mozzanat, vagy meghatározó jelenség kiemelése szándékából, a kérdéseket rendszerint csak ilyen élesen lehet feltenni. Azonban előre kell bocsájtani, hogy az Ady-viták sokkal összetettebbek, indítékokban megosztottabbak, mint ahogy azt itt a kérdésfeltevésük sugallják. Persze, hogy voltak bennük rosszizű, alantas célokat szolgáló, elutasító, vagy kisajátító és mindezt leleplező, védő szándékok, de ennél fontosabbak és tanulságosabbak az ellenforradalom szorításából lassan eszmélők Adyhoz fordulásai.

Már utaltam arra, hogy 1919 után az Ady körüli viták, céljukban, tartalmukban megváltoztak, ezért ezt az időszakot külön korszaknak tekintjük. A továbbiakban ennek néhány jellemzőjét kívánom kiemelni. Azonban éppen ezek megvilágítása érdekében szükséges rámutatni az előzményekre is, és legalább a következő kérdésekre részben választ kell keresni. Melyek voltak az Ady-körüli háborúság okai? Miért volt ezeknek a vitáknak centrális szerepe az irodalmi, sőt a szellemi életben? A polémiákban miért kerültek előtérbe a kor politikai, ideológiai kérdései?

Az Ady-körüli háborúságról

Ady Endre először tulajdonképpen nem is a verseivel, hanem a nagyváradi kanonok-sor fényességét a nyomortanyákkal szembeállító mágnások, püspökök birodalmát ostromozó, változásokat sürgető, radikális eszmeiségű publicisztikájával

keltette fel maga ellen az uri Magyarország dühét. Ez az indulat csak akkor irányult a költészete ellen, amikor verseiből a magyar ugarról vádolón és lázítón felhangzott a sirály sikolya. Igaz, ekkorra már költészete formákban is megújult s eltért a hagyományos, kanonizált népnemzetitől. Természetesen ez is izgató anyag volt; és ezért a meg-meg ujló vitákban nem volt kis szerepe a konzervatívok megmerevedett esztétikai nézeteinek, avult értékeiteleneinek, mindig ideges félelmének az ujtól és a divergációkkal szembeni - talán e-vidensnek is felfogható- borzongásának, ellenállásának. Azonban a költő elleni támadásokat -keletkezéseik is mutatják - elsősorban mégsem Ady esztétikai, hanem politikai, ideológiai másfélesége, új érzésvilága s látása váltotta ki.

Kétségtelen, hogy az Ady körüli háborúság centrumába a politika került. Ennek oka elsősorban Ady életművében rejlik. Már pályakezdésekor "kemény, büszke daccal", igen erőteljesen intonált és az *Új versek* c. kötet megjelenése után hamarosan a modern magyar irodalom élvonalába került. A magyar ugart előtte még senki sem látta és láttatta olyan visszataszító, lehúzó erőnek, szépséget, virágot, embert ölőnek mint ő; és a teljes, igaz életet akaró - kereső ember, a gondolkodó és a költő természetesen azokkal tartott, akik várták, szervezték az ujat, a változást hozó forradalmakat.

Költő volt, tehát verseivel is beleszólt a politikába. "Esztéta barátainak" is hangsúlyozta: "Nem tehetek róla, hogy érdekel, izgat, foglalkoztat a saját magyarságom s a magyarság együttes kinja, problémája, sorsa. Nem tudom a történőket előkelően, finoman a multba, vagy a jövőbe transzponálni és mert talán a vers leginkább az erőm, verssel üvöltök bele a politika kakofóniájába. Az e fajta részvevést a ma politikai harcaiban legjobb erőnkkel s mindig a fölszabadulni vágyók mellett olyan nobilis, de muszáj adónak tartom, mint a milliomosok jótékonyágát."¹

Akarta és vállalta a politikai küldetést. Ha tehetette, bele is szólt a politikába. Azonban az ő szava sohasem egy volt a sok között; több és messzehangzóbb volt másokénál, mert Ady valóban "megélve az egykoru magyar valóság problémáit, megélte egyben a kor egészét is, megélte az imperializmus és az ellene forduló forradalmak korát: megélte a huszadik századot."² Megélte és egyben megkísérelte mind azt a sokféle utat, amit a tegnapot elutasító, értelmes élet után sóvárgó, a holnapot kereső, változásokat akaró embernek a századforduló felkinált. De őt közben nem a gyorsan tovatűnő felszíni jelenségek és az elsuhanó, olcsó, divatos elemények borzolták meg, hanem a felszint is alakító erők. Tudott a lényegre tekinteni: mélyre és messzire látni. Ünjellemzősként is felfoghatjuk Ady Gauguin-ről írt eme szavait: "Hogy hogyan lát Paul Gauguin? Jobban és többet akárkinél. Szint. új, sok szint és vonalat, élesen, együtt. És nagyszerűen összefoglalva."³ Adynak volt tehetsége az összegezésre és ezért is, a kortársai közül ő fejezte ki legteljesebben a század "ellentmondásait, hívó reményeit",⁴ kora társadalmi nyugtalanságát, megújhódási vágyát: majd végül az érlelődő forradalmakat. Csoda-e ha megértő, fogékony rokon lelkekre talált, akik a maguk érzéseit, vágyait, gondolatait vélték kihallani a költő verseiből. És csoda-e, ha ugyanakkor ez a látás és láttatás provokálta és ellene hangolta mindazokat, akik a "tegnapban éltek" és minden újnak, haladásnak adáz ellenségei voltak? És természetes, hogy az életműnek ez a jellege és fogadtatása állandó ösztönzője és éltetője lett mindenkor az Ady körüli vitáknak.

Az életmű; a benne rejülő politikum, tehát a forrása a vitáknak. Azonban ezek a polémiai nem csendes, meghitt, bárátságos belső eseményei voltak az írók szűkebb köreinek, hanem indulatokkal telített, kemény háboruságok, és majdnem minden esetben tulmentek az életmű, sőt az irodalom keretein is, és igazi közéleti eseményekké váltak. Ez csak azért volt

lehetséges, mert bennük eleve az irodalom határain tulmutató társadalmi-politkai tényezők is hatottak.

Alig hogy elszállott az ezeréves államiságot ünneplő mámor, különös erővel egyszerre felszínre tört mindaz a sok baj, elégedetlenség, szociális, nemzeti gond, amely a század végére felhalmozódott. Már nem lehetett elfeledni, főleg észre nem venni, mutatták ezt az éleződő társadalmi harcok; az aratósztrájkok, munkabeszüntetések, tüntetések. Új Magyarország volt születőben. "Az idők olyanok - írja Ady - Ez a kis magyar világ, itt háborog... Aki nem csupán arra termett, hogy egy számmal növelje a születési és halálozási statisztikát: most nem alkudozhat. Harcol, ahogy tud."⁵

Allásfoglalásra készítő és polarizáló idő volt ez. Az egyik oldalon fokozódott a várakozás, a harci és szellemi készenlét: megnőtt a fogékonyság az új eszmék és célok iránt: a másikon, az úri Magyarország mozgósította az erőit, büntetett és megfélemlített. Erősödött a terror és a könyörtelen perzekutori szellem s akarat. Olyan izgalmakkal és feszültségekkel telített légkör alakult ki, amelyben átforrósodott a levegő s megnőtt a rezonancia.

Ady ennek a kornak kavargó vágyait, érzéseit, indulatait öntötte formába és szólaltatta meg. Ezért ebben a közegben költészete fogékony és megértő elmékre talált és természetesen felerősödtek embert, nemzetet, magyarságot, társadalmi haladást érintő ébresztő, izgató s mozgósító; másik oldalon pedig borzongásokat és támadó indulatokat gerjesztő gondolatok. Életműve így lett a századforduló utáni magyar társadalom ébredésének, forrongásainak s harcainak egyszerre hírhozója, kifejezője és serkentője. És ilyen viszonyok között, ebben a légkörben szükségszerűen ütköző területe a haladó és reakciós erőknek; kiváltója és éltetője a körülötté való háborúságoknak.

A korszak számontartott nagy politikai vitái az irodalom

kapcsán indultak és főleg Ady körül zajlottak. De vajon miért? Megsokasodtak az olvasók és nagymértékben kibővült az irodalomismerők köre? A kiadott könyvek, folyóiratok s lapok példányszámai azt mutatják: nem! Magyarországon a literatura közvetlenül ekkor is szűk rétegre hatott. Azonban az irodalom formáló szerepe sohasem mérhető csak példányszámokon, mert az sokféle uton és főleg közvetett módon is tud érvényesülni. Különösen tud egy fogékony korszakban; amikor egy-egy író, költő egy-egy művével is megrázhatja a közvéleményt. Valószínű Schöffner Gyula mázolósegéd sem járatta a *NYUGATOT*, és a *NÉPSZAVÁHOZ* küldött levelében mégis, az új irodalmat és a viták lényegét értően, így polemizál az Ady-t támadókkal: "A tébolyda költők /*RAKOSI JENŐ*re utal itt, aki először nevezte így a *Nyugatosokat K.A.*/ megtanítottak bennünket látni és érezni... És ha verset akarunk élvezni és a mi sorsunk tükrébe belenézni, belenézünk Ady verseskönyvébe, amely nekünk munkásoknak szent."⁶ Ez a levél is bizonyosága annak, hogy az irodalom közvetve, vagy közvetlenül "látni és érezni" tanított. És ekkor egyre erőteljesebben, mert mind gyakrabban vetette fel a közösségi gondokat. Ezzel viszont megnőtt a közvetlen társadalmi szerepe, és egyben szükségszerűen a nézetek ütközésének, és a vitáknak színterévé vált.

Ide vezetett az irodalom belső fejlődése is. A kialakult új magyar irodalom, amely ha nem is volt egységes; sorait sokféle szándék és esztétikai nézet tarkította: de ekkor, mégis egészében elválás volt a konzervatívok embereszményétől, érzésvilágától, esztétikai normáitól, és új izlést, új célokat, a fősodrában az irodalom korszerűsítésének, eszmeiségében pedig határozottan az ország demokratikus átalakulásának igényét hozta. Ady szavaival az irodalom "jóslója", "előzője", "előfutárja" volt a társadalmi és politikai megújulásoknak. Igaz, a krízis akkor már az élet minden területén megnyilvánult, de ezt leginkább az irodalom fedte fel és ezért is vált a társadalmi erők harcainak egyik fő színterévé. Ismét Ady-t idézem,

aki *A HOLNAP*- és a *NÉPSZAVA*-vita tanulságait mérlegelve /már irásának címe is sokatmondó: IRODALMI HÁBORUSÁG ÉS SZOCIALIZMUS / elsőik között figyelt fel arra, hogy "ez az egész új, mai irodalmi kalamajka nem lett volna meg a szocializmus magyar felnövekedése nélkül ... Egy bizonyos s ezt már e néhány sor írója érzi és éli: ez az irodalmi háború gyermeke a szociális háborúnak - hiszen éppen ezért félnek úgy ...tőle."⁷

Ady imént idézett gondolata nem volt az új magyar irodalom vonzaskörében mindenki számára természetes. Az viszont igen, hogy ez a mozgalom különválás, majd elszakadás volt a konzervativizmustól és egyben a korban jelenlévő sokféle, új utkeresés ösztönzője és összetartója lett.

Ady kellett ahhoz, hogy ebben a kavargásban észrevegye a meghatározót; a társadalmi indítékokat. És valóban, az új magyar irodalom minden vonatkozásában; sikereiben, összetettségében, belső megosztottságában, ugyanakkor mégis egységében a baloldali erők mobilizálódása, az ország demokratikus átalakulását sürgetők egymásra találása és elválasztó sokszínűsége, mozaikszerűsége tükröződött. Mert egyszerre volt itt jelen és hatott a magyar ugarral szembekerülő egysége a változások, az új Magyarország akarásában; ugyanakkor megosztottsága a hogyan, a harci módszerek, de főleg a változások különböző értelmezéséből adódó célok sokfélesége miatt. Ebben a vonatkozásban nagy volt a divergáció. Az elképzelések széles skálán mozogtak; az egyéniség valamiféle önfelszabadításának a gondolatától, kulturális misszió át /"Minden mostantól jobbal pótolunk"⁸ "Minden; változásért és újért kiált itt"⁹/ az Ady hirdette forradalmi szándékokig iveltek.

A célok sokfélesége természetesen az elképzelt és a vállalt jövőkép, s az arravezető utak sokféleségét; a baloldal eszmei, politikai megosztottságát is jelentette. Azonban ekkor a közeli forradalmak vonzásában, az idő előrelendítő, tettekre ösztönző sodrásában nem ez volt a meghatározó, hanem az egymásra találás, az egység fejlődése és erősödése.

Ady erről és a visszafoghatatlan lendületről így vallott:

*Bécs, babona, gróf-gőg, irigység,
Keletiség, zsandár, alázat,
Egy Isten se tudná lefogni
Ereinkbe ma már a lázat.
Ma még tán egymást összetévesztjük.
Holnap egy leszünk, észre se vesszük.¹⁰*

Optimista volt a költő? Lehet. De az tény, hogy ekkor érezhetően érlelődtek a feltételei a polgári demokratikus átalakulás különböző osztagai összefogásának, osztályszövetségének. Ezért soraikban az utak, ha még sokfélék és megosztók is voltak, de nem távolodtak el: ellenkezőleg, összetartottak és ahogy előrehaladt ez a folyamat, úgy erősödött egységük és egyben a két pólus; a régi Magyarország hívei és a demokratikus erők küzdelme.

Lényeges jellemzője és számottevő alakítója ez a kor szellemi és irodalmi életének; egyszerre jelzi a tárdadalomban lévő mozgásirányokat, kialakuló erővonalakat és azt a hátteret és közeget, amely ekkor az irodalmi vitákat is szükségszerűen kiváltotta. Mert ezek fellángolásában, de még megnyilvánulásukban is, túl a pillanatnyin s egyedül, volt törvényszerűség. Vajon A *HOLNAP* antológia, hét fiatal költővel - még ha élükön Ady volt is- és a körülöttük szerveződő kis, vidéki mozgolódással nőhetett-e volna országos üggyé, ha nem kapcsolódik az új irodalom szélesedő áramához, ha a kötet megjelenése időben nem esik egybe az irodalom frontjain egyébként is ütközni kényszerülő erők szándékával? Vagy, - ez úgy kapcsán - a türelmetlen aktuálpolitika makacs berzenkedései, a perzekutor kritika oktalan dorongolásai kavarthattak-e volna a szellemi élet egészét megmozgató vihart, ha bennük az antológia bírálatán tulmutató szándékok, célok nincsenek? De voltak ilyen szándékok. Különösen a *NYUGAT* megjelenése után vált ez nyilvánvalóvá, amikor az új irodalom hangja magabiz-

tosabb, tisztább s messzehangzóbb lett, és esztétikai más-félesége mellett egyértelművé vált a hatalomtól való elfordulása, szakadása. A konzervatívoknak ekkor már létkérdés volt e fejlődés megtörése: soraikban egyre halmozódott az indulat és az érv a leszámoláshoz. Ütközésük s harcuk a történelem síkján elkerülhetetlen volt; az antológia csak alkalmat adott erre.

A *HOLNAP*-vitában tehát két ellentétes, más-más osztálybázist, érdekeket, célokat tükröző és ezért más-más eszméket, életérzéseket, ideákat kifejező s hordozó irányzat került szembe. Végső soron ez és a fentiekben vázoltak összegeztek a választ ezekre a már előbb feltett kérdésekre. Miért volt *A HOLNAP* - s az ezt követő vitáknak centrális szerepe az irodalmi, sőt a szellemi életben? A polémiaikban miért kerültek előtérbe a kor politikai, ideológiai kérdései? Azonban még joggal kérdezhető: mégis, hogyan volt lehetséges, hogy e nagy erők harcának tengelye tartósan Ady legyen? Az irodalmi viták pedig rendszerint miért fejlődtek Ady körüli háborúsággá?

A közelgő forradalmak előhírnökeként megnőtt az eszmék, ideológiák szerepe és természetesen felfokozódott a harcuk is. A századforduló utáni társadalmi nyugtalanság, vagy jellemzőbben, ahogy *KIRÁLY ISTVÁN* nevezi: "az eltöprengtető krízis" egyre határozottabban állásfoglalásra, a szorító gondokkal kapcsolatosan kérdések feltevésére s a válaszok keresésére is ösztönzi az embert. Azonban a marxizmust leszámítva a baloldali eszmék gyakran nem önálló gondolatrendszerekben, hanem amorf állapotban voltak és elemeikben, leginkább életérzésekben, sejtésekben kavarogtak elő. Az irodalom pedig különösen alkalmas arra, hogy az ilyen eszméket - megelőzve az egzakt megfogalmazásukat - életérzésekben, jellemeikben, sorsokban távlatokba helyezve, hangulatokban, motivarendszerekben a felszínre hozza. Ady a *Láznak ifju serege* című, a Galilei-körnek küldött versében a mozgalmat s az új eszméket magasztalva írja:

*Szétcsörtetett a Lázna csapat
Betűt, vonalt, színt és hitet kiváltott,
Hályogot tépett a magyar szemem
S mink nézetjük most vele a világot.*

.....
*Igy lettünk mi az új-látó-szemek,
Új rezdülés és ünnep az idegben,
Hit, vágy, cél, csók mind-mind azóta más,
Mióta mi lüktetünk a szivekben.¹¹*

Az irodalom természetesen nem pótolhat egyetlen társadalmi mozgalmat sem; de hályogot téphet és támaszthat *új-látó-szemek*et. Ezt a küldetést különösen Ady költészete teljesítette, mert a költő érezte, élte és kifejezte korának minden keservét és vágyát. Maga is utal erre, amikor a *disznófejű Nagyurral* folytatott reménytelen élet-halál csatában így bizonyítja élet-jogát s, követeli jussát:

*Az egész élet bennem zihál,
Minden, mi új, felém űget¹²,*

Sokan a zseni -góg tulzásának fogták fel e lírai önjellemzést. Azonban az életmű hitelesíti ezt a vallomást. És ilyen összegzőnek, egybefoglalónak látták, tudták a költőt a kortársak is. *Ignotus* írja: "minden élet gazdaészik az övéből .. Minden verse eleven élmény."¹³ *SCHÖPFLIN ALADÁR* így jellemzi: "Szivta és gyűjtötte magába. az életet, mint ahogy az exponált helyre tett villámhárító szivja magához a légkör villamos áramait."¹⁴ Több és mélyebb volt baráti gesztusnál, *MÓRICZ ZSIGMOND*nak, a már halott költőt sirató és hatását felidéző lélekből kiszakadt fájdalmas vallomása: "és tovazugja Adria /és minden élet itt: /hogy mi vagy nékem: / magyar-nak: embernek: sejtnek / ó, fölszabadító! Fölszabadító."¹⁵ Az alábbi kissé elfogult lelkesedésből is kiérződik, hogy valójában hogyan is hatott, hódított s milyen ellenállásokat

keltett a "Fölszabadító": "Uj versekkel,uj igékkal, uj hajóján,amikor betört Devénynél második honfoglalásként rácsapva a lelkekre. Minden verse egy-egy forró lehelet volt... amikor rámutatott a szürke, sivár magyar ugarra! Hogy rontott rá átkozódva a rabtartó ugaros gazda, vén Pusztaszer csatlósaival! Hogy akarták szemünket bekötni, hogy utat tévesszünk, akik sóvárogva vártuk, lestük a parton, hogy felvegyen bennünket szüz vizekre induló hajójára! Hogy ordították a fülünkbe: Őrültek vagyunk, vissza, vissza, hátrafelé, hisz részeg az az Evezős: de szárnyalt, szárnyalt felénk a *szállani, szállani egyre*, szívünk elfordíthatatlan iránytű gyanánt újra és újra csak az ő kormányra felé rezzent!...bizony belelábaltunk a hullámokba, ő hajójába segített bennünket, a vén kalózok hiába próbálták vad hejehujával bekeríteni, csákllyáikkal felfordítani a karcsu fehér hajót, az sirályként csapott ki közülük, a Hajós diadalmas dallal dölt neki a rudnak: "röpülj hajóm, ne félj hajóm": dala mint csucsvitorla röppent föl és suhant, szállott a szent vitorlás és piros napszállta felől uj horizontok libegtek elébe!"¹⁶

Ezek az uj horizontok természetesen ott sejlettek az "uj ütemű lovaghad": a magyar progresszió különböző osztagai előtt is; csakhogy más-más igérettel. Ady viszont hatalmas ivű pályályaán ezeket szinte mind befutja: megkísérelt minden utat, amit a százada felkinált. De nem szertelen ide-oda csapódás vezette őt, hanem határozott egyirányu fejlődés, mely az érzelmi forradalmiságtól¹⁷ a magyar ugar fojtó szorítása elleni tehetetlen, dühös lázadásOn, a reménytelen messiás sors vállalásán, majd a felfokozott én, az intellektuel, a művész néha fölényes, arisztokratikus elfordulásain, istenkérésésein, és mindezzel együtt, csak azért is daccal, az emberibb holnap hívásán át, végül a forradalmi gondolat következetes vállalásáig ivelt.

Nem igen volt a magyar progresszió sorában olyan személy, aki ne tudott volna azonosulni az Ady életmű vonulatának va-

lamelyikével, ezért természetesen összekötő kapocs lehetett a baloldalon. A sors már ezért is különös szerepet juttatott a költőnek: élre került, aki feszültségekkel telt léghőben mint "az exponált helyre tett villámhárító-ujra idézhető *Schöpflin*-szívja magához a léghő villamos áramait". S amikor a háborúság kitört, ebben a pozícióban akaratlanul is a küzdelmek tengelyébe került.

Azonban ennek volt még más oka is. Ugyanis az *új ütemű lovaghad*, egészében nyilván nem tudta végigkövetni meredek útján a költőt, aki a *Láznak ifju serege* élén, már a polgári forradalmon is tultekintett és immár tétovázás nélkül vallotta:

*De mezét ez új Kisértetnek,
Vörös mezét vigan és ujból,
Ujból magamra öltöm.*¹⁸

És akit a *vörös mez* nem vonzott, s nem kísértett meg az *új Kisértet*, az egy-egy állomáson kivált a hadból: lemaradt.

A sok szándéku és inditéku baloldalon az életműnek volt megosztó jellege is. Azonban ekkor mégsem ez dominált, hanem a közös jelleg, mert a társadalmi erők harcában és a progresszió sorában nem az eltérések, hanem a közös nevezőre hozható célok voltak a meghatározók. Az utak összetartottak s ez hatott a szellemi életre is. És itt is olyan körülmények jöttek létre, hogy Ady határozott, következetes forradalmat sürgető hangja *üzhetetlenül szétáradt s hálózva fűtötte az ereket*, eszméltetett, sokaknak ösztönzést, bátorítást adott, sőt célt mutatott, mozgósított. Ugyanakkor igaz az is, hogy ez a radikális hang a baloldalon is egyeseket meg-meg borzongatott, bizonytalanná tett; azonban mégis az életmű sokszínűsége révén ezeknek is utat nyitott, s ezért ekkor végül is, költészetének nem a megosztó, hanem az összekapcsoló jellege érvényesült.

Mindez együtt tette lehetővé, hogy a századforduló után a magyar progresszió különböző irányzatai, ha más-más hangsúllyal és okból is, de egyöntetűen magukénak vallhatták a költőt: és ugar-ellenes indulatukat, utkereséseiket, elképzelt vagy kimunkált jövőképeiket, végül forradalmi szándékait az életműhöz köthették. Azonban nem erőltetett kapcsolatok, hanem az uralkodó rend ellen felgyülemlett indulatok közös élménye alapján a kiutkeresésnek különböző szakaszai-ban való természetes találkozások realizálódtak itt.

Mindebből kiviláglik, hogy a korszak szellemi életében különös zerepe és helye volt Adynak. Már ekkor lehetséges volt az, hogy az életműnek ki erre, ki arra a vonulatára, vagy szakaszára tegye a hangsúlyt; s a háborúságban a költő mögé álljon, vagy vele rokonszenvezzen, még akkor is, ha fenn-tartásai is voltak. Azonban ezzel együtt az is lehetségessé vált, hogy Ady által kifejezhető politikai, ideológiai célok, a költeményeivel felerősíthetők aktualizálhatók legyenek és ezen a szálon a kor különböző politikai irányzatai az életmű-höz kötődhessenek és a vitákban a költő kapcsán előtérbe kerülhessenek.

Az előzőekben körvonalazott helyzetek és az életműnek ez a jellegzetessége tette lehetővé, sőt szükségszerűvé, hogy Ady emberként is "csak azért is" daccal, messiás öntudattal, néha *Muszáj Herkulesként*, de az elkötelezett ember szép, morális tartásával, küldetését mindig tudatosan vállalva az él-re; az ütköző zónába kerüljön, és a nagy erők harcában az egyik oldalon eszméket, célokat kifejező jelkép, mozgósító lobogó; a másik oldalon pedig, mindezért a támadások legfőbb célpontja legyen.

Ilyen körülmények között Ady körül bárhogy is indult el egy-egy vita, nem maradhatott az meg az életmű által felvetett esztétikai, művészeti kérdéskörökben, hanem ezeket félretolva, rendszerint átcsapott más területekre, sőt az irodalom szűkebb határait is átlépte; és az irányzatok harcává, végső-

soron pedig a progresszív és a konzervatív erők eszmei, politikai háborujává fejlődött.

Ha ebből a szempontból nézzük az Ady körüli háboruságok polémiáit akkor arra a következtetésre kell jutnunk, hogy ezek tulajdonképpen nem is Ady-viták, hanem a költő ürügyén az irodalmi irányzatok és a szembenálló politikai erők küzdelmei voltak. Természetesen ez sohasem lehetett független az élelműtől. Hiszen Ady költészete: mely az új irodalom markáns megnyilvánulása és egyben az akut társadalmi és nemzeti gondoknak a hirhozója s korában legteljesebb kifejezője volt; átfogta az élet minden izgalmas kérdését és ezzel valóban alapot teremtett és erős ösztönzést adott a viták kiszélesedéséhez.

Igy volt ez *A HOLNAP* vitában is; amikor a konzervatívok előbb az antológiát és Adyt, majd az új irodalmat és végül az egész baloldalt támadták. Közben az "érveiket" nem változtatták. Azokat automatikusan átvitték egyik körről a másikra és magától értetődően Adyt, majd új irodalmat és végül a baloldalt egyaránt elmarasztalhatták; az erkölcstelenség, a destrukció, a hazaárulás, az idegen majmolás és a nemzetvesztés más szörnyű vádjaival. És oda-vissza pásztáztak ezekkel a "szellemi fegyverekkel": Ady "vétkéit" ráolvasták az új irodalomra; az új irodalom "vétkéit" Adyra, és az egészet együtt a baloldalra. A megtámadottak pedig kénytelenek voltak közös erővel végig az egész frontvonal mentén védekezni. A fentebb kiemelték mellett, ekkor ezért is fejlődhettek az Ady-viták az új és a konzervatív irodalmi irányzatok küzdelmévé, a baloldali és a reakciós erők csatájává.

Mindebből az is következhetett, hogy a költő körüli háboruság nem egy-egy pillanatnyi fellángolás volt, hanem tartós küzdelem és mindaddig nem fejeződhetett be, ameddig a társadalmi erők harca el nem dőlt. Ezért Ady halálával sem ért véget a küzdelem, hanem tovább folytatódott. Azonban az

ellenforradalom győzelme után megváltoztak a körülmények, a feltételek: módosultak a társadalmi célok s az erőviszonyok. Mindezek hatására mások lettek a viták jellemzői is, melyeket érdemes külön is kiemelni.

Ady irodalmi örökségéért folytatott
harcok néhány jellemzője

A történelem tragikus fordulatával, forradalmak bukásával látszólag nem változtak meg az Ady-körüli viták. Rövid, dermedt csend után, újra éledtek a régi vádak, s nyomukban ismét hevesen fellángoltak és tartósdtak a küzdelmek. A költő megint a szellemi és természetesen az irodalmi élet harcai középpontjába került. És most sem az életmű esztétikai, művészeti, immár valóban halaszthatatlanul megoldásra váró kérdései kerültek előtérbe, hanem változatlanul annak, különböző értelmezésekben s módokon a napi gondokhoz kötött politikuma. Ezért váltak ezek a viták ismét különös gyűjtőpontokká, ahol összesűrűsödtek, alakultak, méginkább látványosan ütköztek az irodalompolitikai célok, ritkábban esztétikai, művészeti problémák; de mindenesetben és elmaradhatatlanul azok az elvek, politikai koncepciók, amelyek az irodalomra, de főleg a korokra voltak jellemzők.

Azonban ezek, a múlt időszak-1919 előtti évek-Ady-körüli háborúságaival való egyezések csak formálisak. A megújult viták éppen a legfontosabb vonatkozásaikban, lényegükben; céljaikban, politikai, ideológiai töltésükben változtak meg. Mi volt ennek az oka?

Az ellenforradalom véresen visszafordította a történelem kerekét és átmentette az *ugar világot, a magyar Pokol* minden

borzalmával, de a kor *csak azért is dacát*, összetartó, hívó, ösztönző reményeit a multba süllyesztette. Ugyanakkor a régi nemzeti s társadalmi gondok mellett, - nem utolsó sorban az ellenforradalom, válság, Trianon következtében - újabbak halmozódtak fel, ezért a merre? hogyan? mit tegyünk? kérdések továbbra is nyugtalanítók voltak. És mintha Adyt igazolná az idő;

*Az Élet él és élni akar,
Nem azért adott annyi szépet
Hogy átvádoljanak most rajta
Véres és ostoba fenéségek.¹⁸*

a terror ellenére lassan megindult az erjedés. De bizonyossá vált, hogy változatlanul már semmit nem lehet továbbfolytatni.

Az irodalmunk multjában is kevés ilyen éles, minden jelenségre kiterjedő egyéni irói, költői pályákat egyszerre korszakoló cezura volt, mint 1919-ben. A nemzetet és a társadalmat megrázó nagy események és következményei, az ellenforradalom okozta kataklizma, a vesztett remények miatti csalódottság, a nemzeti katasztrófa élménye, a társadalmi erők széttagolódása, a korszakra végig jellemző eszmei zűrzavar, a gazdasági és szellemi nyomor és a kurzus betegségei közvetlenül hatottak az irodalomra is. És mindezek következtében, mint a szellemi élet valamennyi szférájában itt is: *Minden egész eltörött/ Minden láng csak részekben lobban.*²⁰ Elveszték a "lélektől lélekig", ivelő utak; a távlatok és a volt célok. A szétszóródás, az egymásra nem-lelés kora ez: de ugyanakkor az ujrakezdéseké is, mert bármennyire torzítottak, visszafogtak ezek a negativumok, mégis csak az *Élni kell* és a *Jaj, a Tüzet ne hagyjátok kihalni* parancsa, a gyógyító, kiutereső szándékok kerültek előtérbe. Erre ösztönözött a társa-

dalomban is meginduló lassu átrendeződés. Mindezért újra kellett fogalmazni a célokat.

Ebből, nem először, - de nehezebb viszonyok között, mint valaha - nem kevés feladat hárult az irodalomra. Most, e depressziós korban, hátvédelem, belső szervezettség, eszmei felvértezetttség nélkül olyan területeken is célt kellett mutatnia és az előrs, az uttörő szerepét vállalnia, amelyek részben kívül estek határain és lehetőségein. Ez a kényszerűség odavezetett, hogy az irodalom közvetlenebbül kapcsolódott az aktuális társadalmi célokhoz, a napi politikumhoz, részeiben közéletibb lett, és mozgalmi pedig gyakran kénytelenek voltak, rendszerint pótszerként, szellemi mozgalmaként fellépni.

Természetesen mindez csak egyoldalról jellemzi a kort és csupán néhány vonását villantja fel a két világháboru közötti irodalmi életünknek. Azonban ez is nyilvánvalóvá teszi, hogy a literatura ismét ütköző területe lett a társadalmi erőknek politikai, eszmei céloknak, és egyben azt is sejteti, hogy ebben a helyzetben milyen ösztönzéssel, milyen légkörben és miért állandósultak újra a viták. De joggal vethető fel: miért kerültek ezek központjába Ady irodalmi örökségéért folytatott küzdelmek?

Azonban azért is jogos ez a kérdés, mert az lenne a természetes, ha a forradalom költőjét az ellenforradalom korában csend venné körül. Nyilván nyomós okoknak kellett hatniok ahhoz, hogy ez ne így legyen. Közülük itt csak néhányat említek meg.

Mindenek előtt az előbb vázolt körülményekre utalok és az elmondottakból azt emelem ki, hogy a kibontakozást keresőknek olyan kedvezőtlen helyzetben kellett ujrafogalmazni a nemzeti társadalmi haladás programját, az emberség eszményeit, a magyarság s hazafiság kérdéseit, amikor ennek a kor sok negatívuma között olyan akadályai voltak, mint a szétszóródás, a megtévesztő ideológiák uralma, az ösztönző, összetartó eszmék hiánya, a divergáló, különutak megosztó hatása. De hol található kapaszkodót, irányjelzőt e távlattalan, szárnyakat szegő időben, a mégis kell parancsát követő, mozdulni igyekvő em-

ber? Szerencsére voltak ilyenek, köztük a közelmúlt felrázó, mozgósító nagy élménye; az Ady életmű. Igaz a költő most nem ragyoghatott minden fényével és főleg nem zenghetett forradalmi hangja, de gazdag életműve sokfelé kaput tárt a jövő elé, ezért hiányt pótoltt e zavaros időben és ösztönzést adott a tájékozódást keresőknek.

Mindez együtt tette lehetővé, sőt szükségessé, hogy Ady költészete ismét indító élmény legyen és a társadalmi erők különböző csoportjai, de főleg az ifjúság, ki-ki a maga számára és a maga módján újra és újra felfedezzék a költőt.

De mit jelentett Ady a szétesett magyar világban, a távlatatlan korban, és mit adhatott az ellenforradalom szorításában vergődőknek? Ez időben teljes önmagát - ritka kivételektől eltekintve - soha: mert ehhez hiányoztak a feltételek. Életművének legszebb csúcsai elzárva és elérhetetlenül, sűrű ködtakaróval fedetten magasodtak a kicsinyes világ fölé, de az arra vezető utak jórészt mégis járhatók maradtak, amelyek a tiltások és a torlások ellenére sokan igyekeztek felkutatni, hogy rajtuk újra elindulhassanak. Már ekkor igazolódhatott a költő látnoki jóslata:

*Ifju szívekben élek s mindig tovább,
Hiába törnek életemre
Vén huncutok és gonosz ostobák
Mert életem millió gyökerű,
.....
Szent lázadások, vágyak s ifju hitek
Örökös urának maradni:
Nem adatik ez meg mindenkinek. 21*

Pedig nem kis erők dolgoztak azon, hogy ez ne így legyen, de a körmönfont vádak, a felelősség áthárítása és a tiltások ellenére a költő életműve ható és ösztönző maradt, sőt annak

számos motivuma, érzelem és gondolatköre az ellenforradalom világában nem várt aktualitással hatott. A terror légkörében, amikor KOMLÓS ALADAR szavaival: "letört, hagfogós emberek letünk": így erősödött fel s kapott különös hangsúlyt Ady bátorító, szívekig ható üzenete:

*Életet és hitet üzen egy halott
Nektek fiatal, elhagyott testvérek,
Az olvasztó Tüzet küldi a hamu
S láng-ohaját, hegy ne csüggedjete²² el.*

Ehhez hasonlóan egy másik versében:

*S csak Máté a rettenet,
Az Embernek, még csak van ember,
Megállni nem lehet.²³*

Ide kíváncznak még ezek a sorok is:

*Mégis és újra: föl a szívvel
Mi véres szívünkért,
Mi kinünkért, mi bánatunkért,
Mi szegény meggyötört hitünkért
Ha orkánzik a Mindenség is²⁴*

S a háboru idején fájdalmasan felszakadt kérő, aggódó szavak újra milyen aktuálisan és messzehangzóan szóltak:

*S akik még vagytok őrzőn, árván,
Őrzők: vigyázzatok a strázsán.²⁵*

A magyar ugaron termett "mégis morál" szép "csak azért is dac" visszafogottabb, fájdalomtól átítatottabb, de életere-
sebb és emberközelibb hangja szól itt az utókornak. És ezek a sorok, miként a *Rémnek*, a háborunak idején, most is, a

Magyar Babelnek ostoba korában, amikor ismét nehéz volt embernek maradni, helytállásra, a küldetés vállalására, morális tartásra, és *Az ember szépbe-szőtt hitének* megóvására, az *Élet* csak azért is tenni kell parancsának teljesítésére buzdítanak.

Adyt a konzervatívok 1919 után is főleg a hazaárulás és a nemzetrontás változatlanul és makacsul ismételt vádjaival igyekeztek kitagadni a magyarság sorából. A költő mégis a kor emberének talán legtöbbet az egészséges magyarságtudat és az igazi hazaszeretet ébrentartásával adott. Még soha sem szabadultak rá az emberiségre ártó téveszmék - köztük a nacionalizmus, sovinizmus-oly hangosan, vadul és mindent elárasztva, zavart keltőn, mint ekkor. Trianon élménye, a szét-szóródás, az eszmei zürzavar és a nacionalizmus hagyománya még segített is a terjedésükben; divat lett a szólamos, handabandázó, üres hazafiság. És hogy ennek a zavaros áradatnak mégis akadt gátja, az a nép, a nemzet javára munkálkodó, cselekvő, népeknek testvérkezet nyújtó igazi hazaszeretet gondolatát hordozó s kifejező Ady életműnek is köszönhető. Igaz ez a szép internacionalista gondolat:

*Ezer zsibbadt vágyból mért nem lesz
Végül egy erős akarat?
Hiszen magyar, oláh, szláv bánat
Mindigre egy bánat marad.
.....
Dunának, Olnak egy a hangja.*²⁶

az irredenta lázban idehaza csak halkán szólhatot, de felerősödött az elszakadt magyarság körében és változott, buktatókkal teli életük alakításában felmérhetetlen segítség volt.

Nem tulzás állítani, hogy Ady igazi hazafiságban gyökerező magyarság gondolata, ha nem is hódított látványosan, de

mégis a megosztottságban összetartó erő, a figyelmet a nemzet valós gondjaira terelő, a szociális lelkiismeret ébrentartója volt és e távlattalan korban ösztönzője lett minden olyan mozgalomnak, amely valamilyen formában a nép ügyét igyekezett szolgálni.

VARGA JÓZSEF mutatott rá,²⁷ hogy a kor embertelen világában, nehéz történelmi megpróbáltatások között is, az Ady életműből a humanizmus legmagasabb normáit, eszméit lehetett kiolvasni, ezért is "Emberségösszegző" lehetett, példa és ösztönző egy emberibb világhoz. FÁBRY ZOLTÁN így vall erről: "A szlovákiai magyar író a semmiből indult. Nem volt hagyománya, mintája és gyakorlata...Nem volt senkije, semmije csak egy könyve: *A halottak élén*. Ez volt a kezdet, ez volt az indulás, a felrázó, a lökő indítás. Ady volt a legnagyobb emberélménye és az ember az embertelenségben lett az egyetlen törvénytáblája...Ady nyoma, indító szerepe, folyamatossága és jelenvalósága kimutatható minden szlovákiai magyar szellemi megnyilatkozásában végig, máig. Lényegjegyünk: a szocialista vox humana, itt és így született meg."²⁸

Há így hódított az "Emberségösszegző" hazafiságból, humanumból, helytállásból példát mutató, ösztönző Ady, ha összekötő szál lehetett a szétszóródásban, akkor miért éleződtek ki körülötte a harcok, s a viták hevében miért állították gyakran torzítva, mindig más-más arcát előtérbe?

A bukás után a haladás forradalomhoz ivelő egyenes útja megszakadt s vele átmenetileg megszűnt az egységet teremtő összetartó erő. A progresszió kiábrándult, szétforgácsolódott; egymásra nem lelő osztagai, az eszmék zürzavarában külön-külön utakat kerestek. Ez sokféleséget és eltéréseket okozott, és sajnos nem az azonosságok, hanem a különbözőségek hangsúlyozódtak, ezért elkerülhetetlenül egymással is szembe kerültek. Ugyanakkor az Ady életműből mindegyik merithetett és természetesen, hogy ezt ki-ki a maga elképzelésének felerősítésére használta, és ezért az értelmezés is változott. A másik oldal, a jobboldal sem volt egységes, ezért nem volt az az Ady-

kérdésben sem, és a szélsőséges konzervatívokat, a hagyományos, konok Ady ellenzőket leszámítva, közülük is egyre többen igyekeztek valami módon a költő irodalmi hagyatékához kötődni.

Egyoldalú volt ez az affinitás, de ezzel együtt lesz teljes az a kép, mely megmutatja, hogy az Ady-perben milyen szélsőséges irányokból szólalhattak fel az irodalmi örökségért. Ennek tükröképeként a korban egyszerre, egymástól homlokegyenest eltérő és egymással szükségszerűen polemizáló értékelések születtek. Ezidőben így lett az elhunyt költőből, a "finom dekadensből", a következetes harcosig, a világpolgártól a fajmagyarig, sovínisztától az igazi hazafiig, a filozofitól az antiszemitáig, az őspogánytól a katolikusig, - s a kor terminológiájával - a destruktívól a konstruktívig, még sok-sok minden, amint ezt az ideológiák, de még inkább a változó politikai célok megkivánták.

Az itteni keretekben még vázlatosan sem lehet áttekinteni, hogy a két világháború között hogyan hullámzott, változott az Ady-per: a viharai pedig mikor, milyen ideológiai, politikai célokat kavartak a felszínre és a költő irodalmi hagyatékát hányféle csoport hogyan, s miféle alapon vallotta magáénak, s a kedvezőtlen körülmények ellenére, mégis hogyan hódított Ady s növekedett értői, vállalói köre. Ezért a teljesség igénye nélkül csak az irányok jelzésére néhány jellegzetes szint és mozaikot emelek ki.

Az ügyész szerepet az Ady-perekben mindvégig a konzervatív körök vállalták. A vádak alig változtak: egyetlen új argumentumot, de még csak ötletecskét sem tudtak produkálni. 1924-ben *HERCZEG FERENC* így ír Adyról: "csakis a degeneráltsága értheti meg azt a szörnyű öngyilkos gyűlöletét, amelyet a maga faja iránt érzett. Kiszakadt a faj közösségéből..Emél a pontnál az Ady-kérdés megszűnik irodalmi kérdés lenni; ez már a magyarság életének és halálának kérdése.²⁹ Ezeket a vádakot *PROHASZKA OTTOKÁR* püspök így kerekíti tovább:

"Van nálunk is egy költő, Ady Endre, aki minden eszményt le-
huzott és bemocskolt: Istent, a Szentháromságot, a Szentlel-
ket, Krisztus Urunkat, Szűz Máriát, a nemzetet, a nőt".³⁰

Néhány évvel később HORVATH CYRILL így táplálja újra az Ady-
ellenes indulatokat: "Erkölcsei szempontból Ady a magyar költé-
szet legszomorubb alakja; a tagadás, a bűn, a sátánizmus fő-
fő képviselője. *Nyugat* virágos kertjéből mérges növények sza-
pora magvait hozta."³¹ "Ha Ady akkora volna mint Shakespeare,
- írja BARSONY ISTVÁN - sértett magyar szivemnek akkor sem
kellene."³² A következtetést pedig BEŐTHY ZSOLT így összegzi:
*Ezt a méltelyező irodalmat, szellemi életünknek ezt a nadragu-
lyáját, amit még a nagy égi és földi háboru ki nem pusztított,
ki kell gyomlálnunk.*³²

Ezek és hasonló könyörtelen idnulatok a forradalmár A-
dynak szóltak, aki részükről nem kapott és nem is kaphatott
bocsánatot. Azonban ez a szigor még sem volt így sokáig tart-
ható. Az ellenforradalmi rezsimnek politikai okokból bővite-
nie kellett a bázisát az irodalomban is. De ez az egyoldalú,
végtelen konzervatív, minden ujtól borzongó, bosszút lihe-
gő irodalompolitikával nem volt lehetséges, ezért módosítani
kellett az álláspontjukon. Kényszeredetten enyhítettek a szii-
goron és teret engedtek a modern művészeteknek is.

Ebben a helyzetben mégis hódító s nem utolsó sorban a
körülötte dülő harcok következtében egyre népszerűbbé váló
költőt, már nem lehetett teljesen kitagadni: hivatalosan is
juttatni kellett neki valamit az elismerés babérjaiból.
Erre 1927-ben került sor, amikor BERZEVICZY ALBERT, az Akadé-
mia elnöke Adyt nagy költőnek ismeri el. De nem volt vissza
semmit azokból a vádaktól, amelyeket ő és elvbarátai fogal-
maztak meg, ezért ez a gesztus elégséges volt ahhoz, hogy a
költő majd szobrot kaphasson Budapesten, azonban kevés volt
ahhoz, hogy megnyugvást hozzon és lezárja az Ady-pert.

Ady költészete sok húrú zongora; mindenki leüthette a
maga billentyűjét rajta és a felkevert világban egyre többen

keresték azt a hangot, amely az ő dallamikkal csengett egybe. Még a kurzushoz közelállók sem vállalták mindannyian a hivatalos Ady-értékelést. *BAJCSY-ZSILINSZKY ENDRE* pl. a teljes elutasítókkal szemben Ady magyarságát hangsúlyozza. Noha forradalmi verseit selejtes alkotásoknak, idegen szuggesztiónak tartja, de mégis határozottan vallja: Ady a miénk. *SZABÓ DEZSŐ* pedig a maga jobboldali radikális programjához kapcsolja Ady Endrét: "A költészete - írja - a magyarság megújult hite, az élethódítás egyetlen programja...megfellebbezhetetlen utolsó ítélete a magyar feudalizmusnak s mindannak, ami a magyar milliók fejlődését akadályozza...a magyar forradalom ő, amelyet 1919-ben, de az ellenforradalomban is elsikkasztottak. Ady szigorúan logikusan egységes utolsó nagy hulláma a magyarfaj életakarátának."³⁴ Ilyen és ehhez hasonló érvekkel *SZABÓ DEZSŐ* egyszerre vitázik a kurzus konokjaival és Ady baloldali vállalóival; így formálódik mások közreműködésével is a "fajvédő" Ady.

A hosszantartó Ady-perben 1927-ben külön fejezetet nyitott *MAKKAI SÁNDOR* *MAGYAR FA SORSA* c. Ady-könyve. *MAKKAI* püspök abból indult ki, hogy "Adyt nem ismerik. Még az ítélkezők sem" és különösen "A magyar ifjúságot fel kell készíteni Ady olvasására, értelmezésére."³⁵ Szépen megírt, okos könyvében sorra elhárítja a kurzus vádjait és korában merész számos eredeti s maradandó megállapítást tesz: ugyanakkor különös logikával Adyt "szükségszerűen és egyetlen magyar vallásos költővé" avatja, akinek vallásos liráját pedig: "költészetének nadirja és zenitje"-vé teszi.

MAKKAI könyve nagy bosszúságot keltett a kurzus berkeiben. Többen bevallottan még el sem olvasva, sietve bírálni kezdték a "destruktív" művet. *SZÁSZ KÁROLY* *MAKKAIT* "vörös gondolatokkal" vádolja, aki azokhoz kapcsolódik, "akik a bomlasztó radikalizmust beleviszik az irodalomba." A *BUDAPESTI HIRLAP* még keményebben ítél: "Ady istenkáromló, nemzetgyalázó vörös rém diadaláért ujjongó nyelve elporladt...az ő lelki

rothadásából kivont méreggel ne rontsák az ifjúságot." ³⁶
Makkainak sem ez volt a szándéka: ő a tilalom varázsát akarta elvenni és a költőt végül is a rendhez igyekezett szelidíteni. Ezért nem adhatott igazi Ady képet. De a vita nem ekörül forgott. Most is, mint mindig politikai, ideológiai kérdések kerültek előtérbe. Makkai könyve is azért volt merész, mert mégis csak lehántotta Adyról a kurzus legvadabb vádjait. Joggal írhatta erről *SCHÜPFLIN* a *NYUGAT*-ban: "most új hang szóval meg Ady ügyében, melyre figyelni kell. Makkaira nem hat az a groteszk ellenforradalmi ideológia, mely a csonka magyarországi elméket beködösíti, minden bajt a forradalom nyakába sóz, mindenkit anatómával sujt." ³⁷

Természetesen még sokan voltak, akikre nem hatott az ellenforradalom ideológiája s nem voltak hajlandók a költőt bűnbaknak megtenni. De erről különösen a huszas évek elején, nem igen lehetett büntetlenül írni, mert az Ady melletti kiállítás elkerülhetetlenül politikai jelleget öltött. Nem lehetett úgy a költőhöz közeledni, hogy az ember ne kerüljön szembe a kurzus-eszmék egyikével, vagy másikkal: hiszen a költő elleni vádak éppen a kurzus létét igazoló sarkalatos eszméket tartalmazták. És ha ekkor nem is lehetett Ady - a szellemi élet széttagoltsága és a jobboldali kisajátítások miatt - a haladó és reakciós erők vízválasztója, de viszont mindenkor lobogója volt a baloldali mozgalmaknak.

Különösen az volt a fiatal marxisták körében, akik ez időben Ady-matinék szervezésével juthattak egy kis legalitáshoz. Igaz, a szigorú rendőri ellenőrzés és cenzúra miatt nem szólalhatott meg a forradalmár Ady: de ezek az alkalmak mégis őt idézték: neki tapsoltak. Rendszabályok és akadályok ellenére egyre nőtt a költő tábora: köteteit munkáskönyvtárakból kézről-kézre adták és bizonyos, hogy ahol a hamu alatt egy kicsit is felizzott a forradalmi vágy, ott Ady is munkált. Közvetlenül ugyan nem szólhattak bele az Ady-perekbe, de munká-

jukkal bázist teremtettek és ösztönzően hatottak. Erre támaszkodhattak a Szociáldemokrata Párt sajtójában megjelent Adyt védő irások is, de még inkább *RÉVAI JÓZSEF*, *LUKÁCS GYÖRGY*, *BÖLÖNI GYÖRGY FÖLDESSY GYULA* a forradalmár költőt idéző munkái. Noha ezek az irások akkor nem dönthették el az Ady-pert - már azért sem, mert leginkább csak illegálisan terjedtek - de még is nagyon jelentősek voltak, mert a sok-sok torzítás között hiven őrizték a költőt, s egy sötét korszakon átmentették a hagyatékát és megteremtették az alapját a felszabadulás utáni Ady-kutatásoknak.

Az Ady-perekben a konzervatívok közvetlen ellenfelei leginkább a *NYUGAT*-mozgalom és vonzásköréhez tartozók voltak. Ez természetes is, hiszen 1919 előtt ha adódtak is nézeteltérések, de lényegében mégis egy uton haladtak a költővel. Azonban az ellenforradalom győzelme sok mindent megváltoztatott: meggyengült az összetartó erő, az Adyval fémjelzett régi célokat az ellenforradalom győzelme után nem tudták, de a kiábrándulások miatt nem is igen akarták képviselni. Ezért, noha ők voltak a közvetlen harcostársai a költőnek halála után, az Ady-perekben mégsem tudták a teljes igazát védeni. Ez olykor-olykor árnyékot vet írásaikra, meggyengíti érveléseiket, de ebben az időszakban mégis ők az Ady-kultusz ébrentartói. Közülük néhányan, különösen *MÓRICZ ZSIGMOND*, *JUHÁSZ GYULA*, *SCHÖPFLIN ALADÁR*, *HATVANI LAJOS*, *FÖLDESSY GYULA* kitűnnek hűségükkel. Bátor hangú írásaikkal nemcsak Adyért szállnak perbe hanem őrzik, ápolják a költő hagyatékát, és a nehéz körülmények ellenére újabb és újabb Ady-kötetet jelentetnek meg.

A költő hagyatékáért halála után 25 évig tartott háborúságban sokféle erő sokféle céllal küzdött valódi vagy vélt jussáért. Noha heves volt a küzdelem, végérvényesen csak a felszabadulással dőlhett el a harc. Ekkor valóban elérkezett az idő, amikor Ady életművét nem részleteiben, hanem egészé-

ben lehetett elfogadni és vállalni. Végre megindulhatott a szenvedélyektől mentes, a költőt ide-oda állító szándék nélküli filológiai, az életművet együtt látó, valódi értékeket felmutató, elemző munka. De szinte mindent előlről kellett kezdeni. Ezért viszonylag hosszú időnek kellett eltelni ahhoz, hogy Petőfi, József Attila mellett népünk legnagyobb költője méltó elismerést kapjon.

J E G Y Z E T E K

- 1 Ady Endre: Vallomások és tanulmányok. Athenaeum Bp. 1944. 63. 1.
- 2 Király István: Ady Endre. Magvető Kiadó. 1970. 7.
- 3 Ady Endre: Párizsban és napfényországban. Athenaeum. Bp. 1949, 190.
- 4 Király István. i.m.
- 5 Ady Endre: Vallomások és tanulmányok 33. 1.
- 6 Ady - muzeum. 1. kötet Athenaeum 106. 1.
- 7 Ady Endre: Vallomások és tanulmányok. 50. 1.
- 8 Ady Endre: Véres panorámák tavaszán.
- 9 Ady Endre: A máciusi Naphoz.
- 10 Ady Endre: Rohanunk a forradalomba.
- 11 Ady Endre: Új tavaszi sereg-szemle.
- 12 Ady Endre: Harc a Nagyurral.
- 13 Ignóty: Halhatatlan Ady. Nyugat 1919.
- 14 Schöpflin Aladár: Ady Endre emléke. Nyugat. 1919.
- 15 Móricz Zsigmond: Ady. Nyugat. 1920.
- 16 Mariay Ödön: Halott vezér élők élén. Nyugat. u.o.
- 17 Ld. Király István: Ady Endre. i.m.

- 18 Ady Endre: Az új kísértet.
- 19 Ady Endre: Intés az őrzőkhöz.
- 20 Ady Endre: Kocsi-ut az éjszakában.
- 21 Ady Endre: Ifjú szivekben élek.
- 22 Ady Endre: A Tűz márciusa.
- 23 Ady Endre: Új s új lovat.
- 24 Ady Endre: Elhanyagolt véres szívünk.
- 25 Ady Endre: Intés az őrzőkhöz.
- 26 Ady Endre: A magyar jakobinusok dala.
- 27 Varga József: Ady Endre. Kossuth Könyvkiadó. 1977. 494. l.
- 28 Varga József. u.o.
- 29 Herczeg Ferenc: Ady kérdés. Pesti Hírlap 1924.év. aug.3.
- 30 Prohászka Ottokár: Háboru Ady Endre körül. Irodalomtörténet. 1925-26. évf. 76. 82. l.
- 31 Horváth Cyrill: Ady Endréről. Irodalomtörténet. 1929. év 61-77. l.
- 32 Bársony István: Az Ady "kultusz". Budapesti Hírlap. 1937. febr. 20.
- 33 Beöthy Zsolt: Irodalmunk és jövőnk. Kisfaludy Társaság Évkönyve. 1921.
- 34 Szabó Dezső. Ady-könyv. 77. l.

- 35 Makkai Sándor: A magyar fa sorsa. 6. 7. 1.
- 36 Varga Gyula: Adyról. Budapesti Hírlap. 1927. máj. 29.
- 37 Schöpflin Aladár: Ady apológiája. Nyugat. 1927. máj. 16.

IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATOK

KIADJA A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI INTÉZETE

1. *Halász Előd*: Vörösmarty és Toldy. 1956.
2. *Pósa Péter*: Babits Mihály: „Kárvavár”. 1956.
3. *Halász Előd*: Bevezetés a Faust II. részéhez. 1956.
4. *Juhász Gyula* elfelejtett Anna-versei. 1956.
5. *Vág Sándor*: A „La Hongrie Républicaine” és Juhász Gyula. 1956.
6. *Berczik Árpád*: Raimund pályakezdése hazánkban. 1958.
7. *Keserű Bálint*: Adalékok Rimay és a Báthoriak kapcsolatához. 1958.
8. *Kovács Sándor*: Szepsi Csombor Márton prózastílusához. 1958.
9. *Kordé Imre*: Néhány adat Csokonai „Kultúra”-jának keletkezéséhez. 1958.
10. *Kálmán László*: Molnár György a realista színjátszás előfutára. 1958.
11. *Nacsády József*: A szegedi parasztnovella keletkezése. 1958.
12. *Kiss Lajos*: Simon István költészete. 1958.
13. *Ilia Mihály*: A Holnap születése. 1959.
14. *Péter László*: Juhász Gyula és a „fekete báró”. 1959.
15. *Nacsády József*: Két kirándulás. 1959.
16. *Kovács Sándor Iván*: Európai humanista hagyomány szerepe Szepsi Csombor Márton írói fejlődésében. Csombor és Bonifacio. 1960.
17. *Kiss Lajos*: A művészi tükrözés kérdéséhez. 1961.
18. *Kiss Lajos*: Mégegyszer a művészi tükrözésről. 1961.
19. *Nacsády József*: Jókai műveinek lengyel alakjai. 1961.
20. *Kiss Lajos*: Modernizmus, formakultúra, korszerűség. 1961.
21. *Kovács Sándor Iván*: Rimay János és Érsek András. 1961.
22. *Bíró Ferenc*: Egy XIX. század eleji kódex Csokonainak tulajdonított versei. 1961.
23. *Kordé Imre*: A XVII. századi Szeged és folklorisztikus elemek az Etelkában. 1961.
24. *Nagy Géza*: Adalék Vörösmarty 48-as szerepléséhez. 1961.
25. *Péter László*: Juhász Gyula „újságírói sikere”. 1961.
26. *Ilia Mihály*: A Nyugat és a Holnap. 1961.
27. *Krajkó András*: Juhász Gyula és az első világháború. 1961.
28. *Bíró Ferenc*: A Mindenes Gyűjtemény (1789—1792) szerkesztőjének nyelv- és irodalomszemléletéhez. 1962.
29. *Nacsády József*: Jókai „Deleország”-áról. 1962.
30. *Juhász Antal*: Thury Zoltán a Szegedi Naplónál. 1962.
31. *Ilia Mihály*: Juhász Gyula költészetének motívumairól 1908—1911 között. 1962.
32. *Krajkó András*: „Piros pecséttel nyílik a titok.” 1962.
33. *Szabócsi Gábor*: József Attila expresszionizmusának kérdéséhez. 1962.
34. *Keserű Bálint*: Epiktétosz magyarul — a XVIII. század elején. 1963.
35. *Vörös László*: Az „új hit” motívum tartalma Juhász Gyulánál. 1963.
36. *Kovács Sándor Iván*: A „Forum” szerepe felszabadulás utáni irodalmunk történetében. 1964.
37. *Krajkó András*: A „keresztény kurzus” művelődéspolitikájáról. 1964.
38. *Csetri Lajos*: A stílus fogalmai és a korstílusok problématikája. 1965.
39. *Ilia Mihály*: Hatvány Lajos folyóirata: az Esztendő. 1965.
40. *Scheiber Sándor* — *Zoldos Jenő*: Ady Endre levelei Révész Bélához. 1965.
41. *Tamási Attila*: Vajda János Alfréd regénye c. műve és a magyar romantika néhány problémája. 1965.
42. *Keserű Bálint*: A magyar protestáns-polgári későhumanizmus néhány problémája. 1966.
43. *Kovács Sándor Iván*: Dante neve százötven év magyar irodalmában. 1966.
44. *Ilia Mihály*: Egy vers értelmezésének lehetőségei (Ady Endre: Az őt Kaján). 1966.
45. *Vörös László*: Illyés Gyula lírájának realizmus. 1967.
46. *Csukás István*: Ján Smrek Petőfi-fordításairól. 1967.
47. *Nacsády József*: Jókai és népiesség az 1850-es években. 1967.
48. *Kovács S. I.* — *Kulesár P.*: Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei. I. 1967.
49. *Keserű Bálint*: Újfalvi Imre és a magyar későreneszánsz. 1968.
50. *Horváth Károly*: A magyar felvilágosult klasszicista dráma a műfaj kelet-európai fejlődésében. 1968.
51. *Ilia Mihály*: Juhász Gyula Tömörkény-kultusza és Tömörkény-életrajzának kiadástörténete. 1968.
52. *Tamási Attila*: József Attila költészetével rokon sajátosságok Radnóti Miklós lírájában. 1868.
53. *Kovács S. I.* — *Kulesár P.*: Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei. II. 1968.
54. *Keserű Bálint*: Újfalvi Imre és az európai „későhumanista ellenzék”. 1969.
55. *Cserti Lajos*: Adalékok Döbrentei Erdélyi Múzeumának irodalomszemléletéhez. 1969.
56. *Csukás István*: Ady és Ivan Krasko. 1969.
57. *Krajkó András*: Az ellenforradalmi rendszer irodalompolitikájának kialakulása. 1969.
58. *Tamási Attila*: A „kép” problematikája a költői műalkotásban. 1969.
59. *Kovács S. I.* — *Kulesár P.*: Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei. III. 1969.
60. *Jankovics József*: Zilahy János legációs levele Bethlen Miklóshoz (?) 1962-ből. 1969.
61. *Dankánits Ádám*: Adatok Toroczkai Mátéről. 1969.
62. *Bán Imre*: Ismeretlen adatok Otrókosi Főris Ferenc életéhez. 1969.
63. *Kulesár Péter*: Az óbudai egyetem Heltai Gáspár Krónikájában. 1971.
64. *Olasz Sándor*: Heltai Gáspár 56. meséje és a Tinódi-Cronica címlapja. 1971.
65. *Szabó T. Attila*: Ifj. Heltai Gáspár élete és helyesírása ismeretéhez. 1971.
66. *Ötvös Péter*: Thoraconymus Mátyás. 1971.
67. *Nussbächer Gernot*: Adatok Gyulafi Lestár utazásaihoz. 1971.
68. *Balázs Mihály*: Ecsedi Báthori István levelei Bocskaihoz. 1971.
69. *Scmogyi Dániel*: Rimay János levele Kővárból Perneszy Erzsébethez. 1971.
70. *Keserű Bálint*: Az Újfalvi-per jegyzőkönyve. 1971.
71. *Jakó Zsigmond*: Miskolci Csulyak István peregrinációs albuma. 1971.
72. *Tonk Sándor*: Rozgonyi Sutor (Varga) János. 1971.
73. *Kovács Sándor Iván*: Útleíró utazók — utazási irodalom a XVI—XVII. században. 1971.

74. *Bácskai Antal*: A Zrínyiek erdélyi kapcsolataihoz. (Levelek 1654—1679-ből). 1971.
75. *Wittman Tibor*: Az Újvilág képe Comenius didaktikai műveiben. 1971.
76. *Holl Béla*: Tasi Gáspár. (Adalékok XVII. századi fordításirodalmunk történetéhez). 1971.
77. *Czegle Imre*: Amesiuser korai magyar tanítványai. (Ismeretlen frankeri disputációk 1624—1625-ből). 1971.
78. *Németh S. Katalin*: Borsáti Ferenc Metamorphosis-a. (A protestáns barokk kérdéséhez). 1971.
79. *Szauder József*: Tizenhetedik századi magyar utazó Spanyolországban. 1971.
80. *Esze Tamás*: Kolozsvári könyvek Baranyában. 1971.
81. *Tarnóc Márton*: Egy kurukori vers szövegtörténetéhez. (Descriptio fortunae inconstantiae). 1971.
82. *Gál István*: Erdélyi levelek a British Museum-ban. 1971.
83. *Jankovics József*: A levélíró Bethlen Miklós arcképehez. (Két kiadatlan levél közlésével). 1971.
84. *Csukás István*: Adalékok a két világháború közötti magyar—szlovák irodalmi kapcsolatokhoz. (Harcok Petőfi szellemi hagyatéka körül). 1972.
85. *Nacsády József*: Az irodalmi népiesség és az 1848/49-es forradalom. 1972.
86. *Horváth Károly*: A felvilágosodás korának irodalmi irányzatai a közép-kelet-európai irodalmakban. 1972.
87. *Krajkó András*: A Nyugat kritikájának változásai 1919 után. 1972.
88. *Ilia Mihály*: Egy Nyugat-kortárs Erdélyben. (Tompa László költészetéről). 1972.
89. *Pása Péter*: Keats esztétikájáról és költészetéről. (Halálának százötvenedik évfordulójára). 1972.
90. *Nagy Barna*: Tervezet Ecsedi Báthori István műveinek kiadására. 1972.
91. *Kovács S. J.—Kulcsár P.*: Szepsi Csombor Márton ismeretlen értekezése. 1972.
92. *Jankovics József*: A Pápai Páriz-család angol kapcsolatainak történetéhez I. (Ifjú Pápai Páriz Ferenc londoni levelei). 1972.
93. *Vörös László*: Az esztétikai valóságfogalom néhány vitás kérdése. 1973.
94. *Csetri Lajos*: Egy Csokonai-vers keletkezéstörténetéhez. (A reményhez). 1973.
95. *Horváth Iván*: Balassi poétikája. (Kérdések). 1973.
96. *Olasz Sándor*: A kálvini művészetfelfogásról és magyarországi kisugárzásáról. 1973.
97. *Balázs Mihály*: Andrzej Frycz-Modrzewski. (Halálának négy századik évfordulójára). 1973.
98. *Németh S. Katalin*: A Pécsi disputa szövegeiről. 1973.
99. *Benda Kálmán*: Filiczki János levele 1605-ből. 1973.
100. *Somi Éva*: Az újsztoicizmus (Lipsius) hatásának nyomai Borsos Tamás naplójában. 1973.
101. *Merényi Varga László*: Thordai János Epiktetosz-fordításának stíluskérdéséhez. 1973.
102. *Zentai Mária*: Rimay-hatás Thordai János szövegeiben. 1963.
103. *Varga Imre*: Egy bujdosó énekünk történetéhez. 1973.
104. *Jankovics József*: Ismeretlen panaszének a kuruckorból. 1973.
105. *Agárdi Péter*: Adalék a Zrínyi- és Gyöngyösi-hagyomány párhuzamos történetéhez. (Könyv: János Magyar hadi román, 1779). 1973.
106. *Ladányi Sándor*: Aranka György levelei Ráday Gedeonhoz. (1789-1791). 1973.
107. *Csukás István*: Vajansky műveinek magyar világa. 1976.
108. *Vörös László*: A tükrözés kategóriája Marx filozófiájában. 1976.
109. *Sipka Sándor*: Beöthy Zolt irodalomtörténeti tankönyve a középiskolai oktatásban. 1976.
110. *Baranyai Zsolt*: Naturalista szemlélet és szecessziós kompozíció. (Egy Bródy-novella elemzése). 1976.
111. *Szigeti Lajos*: A „felnöittség” vállalása József Attila költészetében. (József Attila Kosztolányi-bírálatának lírai fedezetet). 1976.
112. *Scheiber S.—Zsoldos J.—Kajona Z. F.*: Mikszáth Kálmán levelezéseiből. 1976.
113. *Csukás István*: Ady nemzetiség-szemlélete. 1977.
114. *Nacsády József*: Ady és az Arany-hagyomány. 1977.
115. *Krajkó András*: Harcok Ady irodalmi örökségéért. 1977.
116. *Ilia Mihály*: Egy Ady-motívum tanulságai. 1977.
117. *Szigeti Lajos*: Egy Ady-vers értelmezéséhez. (Kocsi-út az éjszakában). 1977.
118. *Papp István*: Az Edgar Poe-i életkezés Ady költészetében. 1977.
119. *Vörös László*: Ady és Csinszka. (Gondolatok Robotos Imre könyvéről). 1977.
120. *Baranyai Zsolt*: Adalékok Ady és Csáth Géza kapcsolatához. 1977.